

ՄԻԱՄՅԱ ԵՎ ԲԱԶՄԱՄՅԱ ՏԵՐԵՎԱԲԱՆՋԱՐՆԵՐ Ուղեցույց

Ծրագրի ֆինանսավորողներ

Ծրագրի իրականացնողներ

Երդաստանի հետ
Բաժանորդություն

Միամյա և բազմամյա տերևաբանջարներ. ուղեցույց

Հեղինակ՝ Նունե Սարուխանյան, գ.գ.թ.

Երևան, 2016թ.

Ուղեցույցում շարադրված են տերևաբանջարների բուսաբանական, կենսաբանական առանձնահատկությունները, մշակության տեխնոլոգիան, պայքարը հիվանդությունների, վնասատուների և մոլախոտային բուսականության դեմ, սննդարար և բուժիչ հատկությունները, մարկետինգային հարաբերությունների ձևավորումը, փաթեթավորումը և այլ օգտակար տեղեկություններ ու խորհուրդներ:

Ուղեցույցը նախատեսված է ընթերցող լայն շրջանակի՝ տերևաբանջարների մշակությամբ զբաղվող ֆերմերների, տնամերձ հողամաս ունեցողների, գյուղատնտեսության բնագավառի մասնագետների և ուսանողների համար:

Ուղեցույցը պատրաստվել է «Արտադրող խմբերի և արժեզրեաների զարգացում» տեխնիկական աջակցության ծրագրի շրջանակներում, որը Եվրոպական հարևանության գյուղատնտեսության և գյուղի զարգացման ծրագրի (ENPARD) բաղադրիչն է: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Եվրոպական միության և Ավստրիական զարգացման գործակալության կողմից: Ծրագիրը համատեղ իրականացնում են Հայաստանում ՄԱԿ-ի արդյունաբերական զարգացման գործակալությունը (UNIDO) և ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիրը (UNDP):

Տվյալ հրատարակության բովանդակության համար ամբողջ պատասխանատվությունը ստանձնում է հեղինակը: Այն չի արտահայտում Եվրամիության տեսակետներն ու հայացքները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻԱՄՅԱ ԵՎ ԲԱԶՄԱՄՅԱ ՏԵՐԵՎԱԲԱՆՋԱՐՆԵՐ	5
ՀԱԶԱՐ	5
ՍԳԱՆԱՆ	7
ԵՐԵՐԴԱԿ	9
ՍԿԵՆՈՒԿ	11
ԹՐԹՆՋՈՒԿ	12
ԽԱԿՐԾԻԼ	14
ՇՈՒԿԱՆՔԱՆՋԱՐ	16
ՍԻՔԵՆ	17
ՓԻՓԵՐԹ	18
ՏԵՐԵՎԱՅԻՆ ՃԱԿՆԴԵՂ	20
ՍՈՐԵԿ	21
ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՈՎ ՊԱՅՔԱՐ ՀԱՄԵՄՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶԵՂԵՆՆԵՐԻ ՀԻԿԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԿՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԴԵՍ	22
ՇՈՒԿԱՅԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ԶԵԿԱԿՈՐՈՒՄ	26
ՍԵՇԱԾԱՆ ԿԱՃԱՌՔԻ ԿԱԶՄՍԿԵՐՊՈՒՄ	30
ՀԱՋՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄՆԵՒՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՏ ՔԱՅԼԵՐ	31
ՓԱԹԵԹԱԿՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՈՎԱԵՒՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	32
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	35

ՄԻԱՄՅԱ ԵՎ ԲԱԶՄԱՄՅԱ ՏԵՐԵՎԱԲԱՆՋԱՐՆԵՐ

Բանջարային մշակաբույսերի շարքում մեջ հետաքրքրություն են ներկայացնում միամյա և բազմամյա տերևաբանջարները: Դրանք մեծ պահանջարկ են վայելում սպառողական շուկայում: Այս մշակաբույսերը առանձնանում են նաև իրեց սննդային հատկանիշներով, վաղահասությամբ և համային բարձր հատկանիշներով: Պարունակում են մեծ քանակությամբ վիտամիններ, ածխաջրեր և սպիտակուցներ: Հեշտ են յուրացվում օրգանիզմի կողմից և շատ առողջարար են:

Հայաստանում մշակվում է հիմնականում հազար, սպանախ, թրթնջուկ, տերևային ձակնդեղ, իսկ վերջին տարիներին նաև ալելուկ, սորեկ, խավրժիլ, շուշանբանջար, սիբեխ, փիփերթ:

ՀԱԶԱՐ (*Lactuca Sativa L.*)

Մշակովի հազարը կամ ինչպես ընդունված է մեզ մոտ ասել մառուղ կամ սալաթը, պատկանում է բարդածաղկավորների (*Compositae*) ընտանիքի լակտուսա (*Lactuca*) ցեղին: Միամյա բույս է: Արմատն առանցքային է՝ վերին մասում հաստացած և առատ կողային ճյուղավորումներով: Տերևների գույնը կանաչ է, մոխրականաչ, բաց կանաչ, դեղնականաչ, մանուշակագույն,

սալաթագույն: Թուփը կանգուն է, առատ Մշակաբույսը:

Վաղահաս և ցրտադիմացկուն տերևաբանջար է: Արարատյան հարթավայրում ձմեռում է բաց դաշտում և գործածության համար պատրաստ է լինում վաղ գարնանից: Իսկ ջերմատներում և ջերմոցներում կարելի է հազարի շարունակական բերք ունենալ ամբողջ տարին:

Մեծ է նաև հազարի բժշկական նշանակությունը: Պատրաստուկներն օգտագործում են սրտի, ստամոքսի, աչքի և այլ հիվանդությունների, կոտրվածքների և թունավորումների ժամանակ: Մեր հանրապետությունում վայրի տեսակները հանդիպում են Վայոց ձորի մարզում և Երևանի շրջակայքում և գրանցված են Կարմիր գրքում:

Գոյություն ունեն հազարի տերևային և գլուխ կազմակերպող տեսակներ: Ծաղկած բույսի բարձրությունը հասնում է 100-120 սմ, թուփը կանգուն է, առատ ճյուղավորվող:

Հայտնի են մշակովի հազարի մի քանի այլ տեսակներ՝ տերևային հարթ, ամբողջաեզր, կտրտված կամ զանգուր տերևներով: Կան նաև երկարավուն, հակառակ ծվածն՝ խոշոր տերևներով, ալիքաձև տերևաեզրերով, ինչպես նաև գլուխ կազմակերպող ենթատեսակներ: Գլուխ կազմակերպող տեսակը արտերկրում ամենաբարձր զնահատվող և համայն շատ լավ հատկություններով օժտված տեսակ է, որն անվանում են նաև սառցային հազար:

Ծաղկափթույթները զամբյուղ է՝ բաղկացած 10-25 երկսեռ դեղին կամ դեղնականաչ ծաղիկներից:

Հազարը երկար օրվա բույս է: 10-12 ժամ ցերեկային լուսավորության պայմաններում այն փարթամ տերևային զանգված է առաջացնում և ուշ է ծաղկում: Բարձր ջերմաստիճանն անբարենպաստ է հազարի կանաչ տերևների և գլուխ ստանալու համար, բայց նպաստավոր է ծաղկման և սերմերի հասունացման համար:

Հազարը կարելի է ցանել և՛ վաղ գարնանը, և՛ աշնանը: Լավագույն նախորդներ են օրգանական պարարտանյութեր ստացած կաղամբը, վարունգը, կարտոֆիլը և վաղահաս պոմիդորը: Հողը պետք է հերկել 25 սմ-ից ոչ պակաս խորությամբ: Հազարը մշակում են կամ անմիջապես տեղում ցանելով (բնացան), կամ սածիլներով: Մեզ մոտ տարածված է սածիլներով մշակումը: Սերմով ցանքի դեպքում մեկ հեկտարին ցանում են 4-5 կգ տերևային հազարի սերմ և 2-3 կգ գլուխ հազարի սերմ: Ցանքը կատարվում է 1 սմ խորությամբ: Առաջին նոսրացումը կատարվում է ծլելուց 10-15 օր, իսկ երկրորդը՝ առաջինից 10-15 օր հետո: Հազարի հետագա մշակության աշխատանքները ներառում են բաղիան-փխրեցումն ու ոռոգումը:

Տերևային հազարը հավաքում են ծլելուց 35-45, գլուխ հազարները՝ 45-50, իսկ ժոմենները՝ 70-100 օր հետո:

Մեզ մոտ մշակվող հազարի «Ռոմեն» տեսակը բազմացնում են սածիլներով՝ աշնանացանի պայմաններում: Սածիլանոցում սերմերը ցանում են հոկտեմբերին և արդեն 2-3 տերև հասակում սածիլանոցից փոխադրում են դաշտ և տնկում շարքը շարքից՝ 30 և բույսը բույսից՝ 25 սմ հեռավորությամբ:

Սածիլները տնկելուց հետո ջրում են և հողը քեշի գալուց հետո մեկ անգամ փխրեցնում ու քաղիանում: 5-6 տերև ունեցող բույսերը թողնում են դաշտում ծմեռելու: Վաղ գարնանը դաշտը փխրեցնում են, մեկ անգամ սնուցում, հետո քաղիանում և ոռոգում:

Արարատյան հարթավայրում աշնանացան հազարի բերքահավաքը սկսում են մարտի վերջին կամ ապրիլի սկզբին և շարունակում մինչև

մայիս ամիսը, նախալեռնային և լեռնային գոտում՝ մեկ շաբաթ ավելի ուշ: Բերքատվությունը կազմում է 150-180 g/հա կամ 80-90 հազար գլուխ:

ՄՊԱՆԱԽ (*Spinacia Oleraceae* L.)

Սպանախը թելուկազգիների (*Chenopodiaceae*) ընտանիքին պատկանող միամյա բույս է: Հայաստանում ամենատարածված տերևաբանջարներից է: Ուտելու համար օգտագործում են սպանախի վարդակի բարձր սննդարժեքով օժտված մատղաշ տերևները, որոնք հարուստ են մարսելի սպիտակուցներով, ձարալերով, յոդով,

երկաթով, ֆոսֆորով, կալիումով և մի շարք վիտամիններով:

Սպանախի արժեքավոր հատկություններից են վաղահասությունը և ցրտադիմացկանությունը, որոնց շնորհիվ Արարատյան հարթավայրում սպանախը հնարավոր է աճեցնել գրեթե ամբողջ տարին:

Սպանախի հայրենիքը փոքր և միջին Ասիան է: Վայրի սպանախ աճում է նաև Անդրկովկասում և միջինասիական հանրապետություններում:

Արմատային համակարգն առանցքային է, առատ ճյուղավորվող, սպիտակադարչնագույն: Ցողունը խոտանման է, կանգուն, գլանաձև, բաց կանաչ գույնի, որոշ սորտեր ունեն կարմրավուն կամ մանուշակագույն երանգավորում:

Տերևները հերթադիր են՝ երկար տերևկոթերով: Մատղաշ սպանախի տերևները խիստ դասավորված են իրար մոտ և կազմում են բույսի վարդակը:

Ըստ ձևի՝ կլոր են, կլոր-ծվածն, երկարավուն-սրտաձև: Տերևաթիթեղի մակերեսը հարթ է կամ զանգուր:

Սպանախը երկտուն է, ունի արական և իգական բույսեր, ընդ որում արական բույսերն ավելի թույլ են աճում և շուտ են ծաղկում, քան իգական բույսերը: Արական ծաղկափթույթները հուրան է, իսկ իգականի ծաղիկները կնձիկների ձևով հավաքված են տերևածոցերում դասավորված ծաղկակիրների վրա: Պտուղը մեկ կամ երկու սերմնակույզ է՝ հարթ կամ փշուտ մակերեսով:

Սպանախը վաղահաս բույս է: Ծլելուց մինչև կանաչ զանգվածի տեխնիկական (երբ արդեն պիտանի է օգտագործման համար) հասունացումը տևում է 45-55, իսկ սերմերի հասունացումը 100-110 օր: Սերմերը ծլում են 3-4°C-ում, իսկ լավագույն ջերմաստիճանը 15-18°C է: ՀՀ բոլոր գոտիներում սպանախը ծմեռում է բաց դաշտում՝ նույնիսկ

առանց ձյունածածկի: 20°C-ից բարձր ջերմաստիճանն արագացնում է ծաղկացողունի առաջացումը:

Սպանախը շատ պահանջկոտ է նաև խոնավության նկատմամբ: Սպանախը լավ է աճում օրգանական նյութերով հարուստ, փուխր հողերում: Խաչաձև փոշոտփող բույս է, ծաղկափոշին թեթև է և քանու միջոցով հեշտ տարածվում է նույնիսկ մեծ հեռավորությունների վրա:

Աշնանն անհրաժեշտ է հողը պարարտացնել զոմադբով՝ 40-60 տ/հա չափաբաժնով: Սպանախի մշակության համար նախատեսված հողատարածքը պետք է հերկել առնվազն 25 սմ խորությամբ և պարարտացնել: Մեր հանրապետությունում սպանախը ցանում են 3 ժամկետներում՝ գարնանը, աշնանը և ձմեռնամուտին: Առավել արդյունավետ և կիրառելի է աշնանացանը, որը կատարում են սեպտեմբերի առաջին տասնօրյակից մինչև հոկտեմբերի սկիզբը: Այս դեպքում բույսերը ձմեռում են բաց դաշտում և բերքահավաքը կատարվում է վաղ գարնանը:

Սպանախի վաղ գարնանային ցանքն Արարատյան հարթավայրում կատարում են ձյան հալոցքից հետո՝ մարտին, իսկ նախալեռնային և լեռնային գոտիներում՝ ապրիլին: Բույսի ձմեռնամուտային ցանքերն ավելի գերադասելի են, քան գարնանայինը: Սպանախի սերմերը պետք է ցանել նեղշարք 20-25 սմ միջշարային հեռավորություններով:

Մեկ հեկտարին ցանում են սպանախի 32-40 կգ սերմ: Ցանքը կատարվում է 2-2,5սմ խորությամբ: Ցանելուց հետո դաշտը զգուշորեն ջրում են դանդաղ և հավասարաչափ հոսող ջրով: Սպանախի սերմերը ծլում են 4-5 օրվա ընթացքում:

Ծլելուց հետո, երբ սկսում են առաջանալ իսկական տերևները, պետք է դաշտը քաղհանել և տալ առաջին սնուցումը: Դաշտն անհրաժեշտ է պահել մաքուր վիճակում: Սպանախը չորություն չի սիրում:

Բերքահավաքը կատարում են, երբ բույսերն ունենում են 3-4 զույգ մսալի տերևներ: Բերքը հավաքում են ընտրողաբար, ըստ առանձին բույսերի հասունացման: Մեկ հեկտարից ստացվում է 80-100 գ սպանախի բերք:

Հայաստանում հիմնականում մշակվում են Վիկտորիա և Վերադարձ սորտերը, սակայն վերջին տարիներին մշակվում են նաև այլ արտասահմանյան սորտեր:

Եղերդակ (Cichorium)

Եղերդակը կամ ճարձատուկը աստղածաղկազգիների (*Acteraceae*) ընտանիքին պատկանող, 60-120 սմ բարձրությամբ, բազմամյա բույս է: Զյուղերը փոփած են, ստորին տերևները՝ մատնաբաժան, իսկ վերինները՝ նշտարած և լայն: Արմատը հաստ է, իլիկաձև: Ցողունը կանգուն է, վերին մասում ճյուղավորվող: Ցողունի վերին տերևները նստադիր են, նշտարած, ստորինները փետրաբաժան, ատամնաեզր: Ծաղկազամբյուղները բացվում են առավույան, իսկ կեսօրից հետո և վառ եղանակներին փակվում են: Հողի մեջ մինչև 1,5 մ թափանցող մսալի արմատը անհոտ է, դառը համով: Բույսը բազմանում է սերմերով: Ծաղկաբույլը զամբյուղ է, ծաղիկները երկնագույն կամ բաց կապույտ: Ծաղկում է մայիսի սկզբից մինչև ուշ աշուն: Պտուղը փուփուկավոր սերմիկ է:

Եղերդակի արմատները և տերևները պարունակում են ինսուլին, չաքարներ, սպիտակուցային, ճարպային, անագոտ էքստրատային նյութեր, եթերայուղ, խեժ, դաբաղանյութեր, ֆրուկտոզա, C, B խմբի վիտամիններ և կարոտին:

Բուժման նպատակով օգտագործում են ամբողջ բույսը, հիմնականում՝ արմատը: Եղերդակի վերգետնյա մասը մթերում են ամռանը՝ ծաղկման ընթացքում, չորացնում են արևի տակ, մանր կտրատում և պահում տուփերի մեջ, իսկ արմատը հանում են սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին, մաքրում հողից, կտրատում և իսկույն չորացնում չորանոցում կամ վառարանում: Պատրաստի հումքը պահում են չոր տեղում՝ թղթով պաստառված ամանների մեջ:

Հայտնի է եղերդակի 9 տեսակ, սակայն հիմնականում մշակվում են երկուսը՝ սովորական և սալաթային տեսակները:

Առաջին տարում սերմից առաջանում են տերևավարդակներ, իսկ երկրորդ տարում՝ ուղիղ, 75-100 սմ երկարությամբ տերևակալած ցողուն: Տերևները նստադիր են, ծաղիկները՝ սպիտակ կամ երկնագույն, հավաքված զամբյուղներով: Պտուղը դարչնագույն սերմիկ է: Սերմերի ծլունակությունը պահպանվում է 4-5 տարի:

Եղերդակի համար լավագույն նախորդներ են աշնանացան մշակաբույսերը, բալկազգիները, մորմազգիները: Այն շատ զգայուն է պարարտանյութերի նկատմամբ: Հետևաբար ցրտահերկի ժամանակ

տրվում է 40 տ/հա գոմադր կամ կոմպոստ, սուպերֆոսֆատ և կալիումական աղ: Եղերդակի ցանքը լայնշար եղանակով կատարում են վաղ գարնանը, որի դեպքում ցանքի նորման կազմում է 5-7 կգ/հա: Ծիլերը երևալուն պես միջշարային տարածությունները փխրեցնում են, իսկ 2-3 իսկական տերևներ առաջանալուց հետո կատարում են առաջին նոսրացումը՝ բույսը բույսից թողնելով 10 սմ հեռավորության վրա: Երկրորդ նոսրացումը կատարում են առաջինից 10 օր հետո՝ պահպանելով 12-15 սմ միջբուսային հեռավորություն: Վեգետացիայի ընթացքում մի քանի անգամ հողը փխրեցնում են, ոչնչացնում մոլախոտերը և կատարում սնուցումներ: Առաջին սնուցումը տրվում է զանգվածային նոսրացման ժամանակ (հիմնականում ֆոսֆորական պարարտանյութերով), իսկ երկրորդ և երրորդ սնուցումները առաջինից 2-3 շաբաթ հետո (ազոտական և կալիումական պարարտանյութով):

Եղերդակի բերքը հավաքում են աշնանը: Հանում են արմատներով և փուրմ դաշտում: Մեկ հեկտարից ստացվում է 300-400 g եղերդակի արմատապտուղ և 80-100 g կանաչ զանգվածի բերք:

Նպատակահարմար է եղերդակն աճեցնել նաև ջերմոցներում: Այդ նպատակի համար արմատապտուղները կտրում են 20 սմ երկարությամբ, տնկում 30 սմ խորությամբ ու անմիջապես ջրում: Արմատակալների վրա հողի շերտի հաստությունը չպետք է գերազանցի 20 սմ-ը: Չմեռային մշակության համար լույսը պարտադիր է, հակառակ դեպքում տերևները ձեռք են բերում դառը համ: Մեկ քառակուսի մետրից ստացվում է 8-12 կգ կանաչ զանգված:

Սալաթային եղերդակը մշակվում է երկու փուլով: Սկզբում բաց դաշտի պայմաններում ստանում են արմատապտուղներ, ապա մութ պայմաններում դրանցից ստանում են փոքրիկ գլխիկներ: Վաղ գարնանը կատարում են սերմերով ցանք: Ցանքի նորման կազմում է 1,8-2,3 կգ/հա: Իսկ աշնանը (սեպտեմբերին) հանում են արմատները, կտրում տերևները և տեսակավորում ու պահում 6-8 շաբաթ 1-4°C պայմաններում: Արմատներից գլխիկներ ստանալու համար արմատները ծածկում են

հողով: Տեսակավորված արմատները տնկում են հողում 1 մ²-ում 300-400 հատ և ծածկում են 15 սմ հաստությամբ, ավազային, փուխր հողով: Ցանքից հետո անմիջապես ջրում են:

Սերմերի արագ և համերաշխ ծլելու համար պետք է ջերմաստիճանը պահպանել 12°C, որի դեպքում գլխիկները կծափորվեն 5-6 շաբաթում, իսկ 16°C-ի դեպքում 3-4 շաբաթում: 1 մ² տարածքից ստացվում է 30-50 կգ բերք:

ԱՎԵԼՈՒԿ (*R. crispus*, *R. confertus*)

Ավելուկը պատկանում է հնդկացորենազգիների (*Polygonaceae*) ընտանիքին, Ռումեքս (*Rumex*) ցեղին: Տարածված է Հայաստանի գրեթե բոլոր գոտիներում: Հայտնի է սննդային և համային բարձր հատկանիշներով: Որպես բազմամյա բույս՝ միևնույն տեղում աճում է 3-4 տարի: Վեգետացիայի հենց առաջին տարում, բացի տերևային վարդակից, ձևավորվում են նաև բավականին ամուր և կանգուն ծաղկացողուններ, որոնք ավարտվում են հուրանատիպ ծաղկաբույլերով:

Ավելուկի տերևները հաստ են, արմատամերձ, երկար կոթունավոր, ձվաձև: Միջին և վերին տերևները կոթուններով են, նիզակաձև, ավելի հազվադեպ եռմասնյա, խոր կտրտված ալիքավոր եզրերով: Ինչպես տերևային վարդակում, այնպես էլ ծաղկացողունի վրա տերևները հանգույցներում առաջացնում են լայն լայն անգույն մաշկ, որն ամբողջովին զրկում է ցողունային հանգույցը՝ կազմելով տերևապատյան: Դրանից հետագայում դուրս է գալիս նոր տերևը: Արմատները բավականին հաստ են, որոնք մի կողմից աճում են, իսկ մյուս կողմից՝ մահանում: Կոճղարմատները ճյուղավոր են, սակայն դրանց երկարությունը 20-30 սմ-ից չի անցնում: Բազմամյա հասակում կոճղարմատների վրա յուրաքանչյուր տարի ձևավորվում են նոր հանգույցներ, որոնցից էլ առաջանում են տերևային վարդակի առանձին փնջեր: Ծաղկացողունները բավականին հաստ են և ունեն թույլ արտահայտված բազմաթիվ կողավորություններ: Հիմնականում սնամեջ չեն, բայց հանդիպում են նաև սնամեջ ցողուններով բույսեր:

Տրտադիմացկուն է, բազմանում է սերմերով, ինչպես նաև կարելի է աճեցնել կոճղարմատներով: Ավելի նպատակահարմար է սերմերով ցանքը: Ցանքի նորման 8-10 կգ/հա է: Մշակում են բաց դաշտում՝ բույսը բույսից 15-20 սմ հեռավորության վրա, իսկ միջշարային տարածությունները թողնում 40-45 սմ: Լավ է աճում խոնավությամբ ապահովված, խոր վարելաշերտով հողերում: Ցանքը կարելի է կատարել աշնանը, ամռանը և գարնանը: Բույսի երկու տեսակների սերմերն էլ բավականին դժվար են ծլում: Դրանք սկսում են ծլել միայն ցանքից 5 օր հետո 3-5°C ջերմաստիճանում:

Հայտնի են ավելուկի մինչև 150 տեսակ՝ փոքր, թթու խոտ, թթվաշ, գանգուր, ավելուկ սովորական, ավելուկ ծիու, ավելուկ ալպիական և այլն: Սննդի մեջ օգտագործվում է միայն երկու տեսակ (*R. crispus* L. և *R. Confertus* Willd), որոնք հայտնի են ավելուկ ընդհանուր անվան տակ:

Ավելուկի առավել տարածված երկու տեսակներն էլ խոնավասեր են, հետևաբար և լայն տարածված են ինչպես հանրապետության ցածրադիր, այնպես էլ բարձրադիր վայրերում, հատկապես անտառային գոտու հարավային շրջանում, Արարատյան հարթավայրում և նախալեռնային գոտում:

Ավելուկը պարունակում է վիտամիններ (A, B¹, B², PP, C և այլն), սպիտակուցներ և հանքային աղեր: Հաստատված է, որ ավելուկի զանազան տեսակների տերևների 100 գ թարմ նմուշը պարունակում է 53-57 մգ% C վիտամին: Չնայած ավելուկի սննդային բարձր արժանիքներին, այն պարունակում է մեծ քանակությամբ անցանկալի թրթնջկաթթու:

Ավելուկի տերևները պարունակում են չոր նյութեր, շաքարներ, թաղանթանյութ, ազոտային միացություններ, սպիտակուց և մոխրային տարրեր: Այն պարունակում է մեծ քանակությամբ կալցիում, կալիում, մագնեզիում, երկաթ և այլն: Արմատը պարունակում է դաբաղանյութեր, եթերայուղեր, վիտամին K₂:

Ավելուկն օգտագործվում է ինչպես թարմ, այնպես էլ չորացած վիճակում՝ զանազան ճաշատեսակների մեջ: Պարնան և ամռան առաջին կեսին հավաքում են դալար, երիտասարդ, առողջ տերևները, մաքրում և թեթև թառամեցնելուց հետո հյուսում են ու չորացնում (պահպանման համար):

Ավելուկը՝ որպես բազմամյա ուտելի բույս, երեք-չորս տարի միևնույն տեղում լավ աճում ու բերք է տալիս: Այնուհետև տնկարկներում բույսերը կազմակերպում են մանր տերևներ և ավելի շատ ծաղկացողուն են առաջացնում, որից բերքի որակն ընկնում է: Այս դեպքում անհրաժեշտ է կատարել վերատնկում երիտասարդ բույսեր ստանալու համար: Ցրտադիմացկուն է, ծմեռում է միայն բույսի արմատային համակարգը: Վեգետացիայի ընթացքում կոճղարմատներում և ստորգետնյա բողբոջներում կուտակում են մեծ քանակությամբ պահեստային նյութեր, որոնցով պայմանավորված է ապագա բերքը:

Բերքահավաքը կատարում են վաղ գարնանը, երբ տերևների երկարությունը հասնում է 18-20 սմ, այնուհետև՝ յուրաքանչյուր 15-20 օրը մեկ անգամ:

ԹՐԹՆՋՈՒԿ (*R. Acetosa*)

Թրթնջուկը պատկանում է հնդկացորենազգիների (*Polygonaceae*) ընտանիքին: Այն ունի առանցքային հզոր փնջարմատ: Նետասրտածև, թթվահամ տերևները կազմում են վարդակ: Վերնամասում (մինչև 90 սմ) տերևները կիպ գրկում են ցողունը: Ծաղկակիր ցողունը սկսվում է տերևածոցից: Ունի հուրանածն վարդագույն ծաղկափթթություն: Թրթնջուկը արժեքավոր է որպես վաղահաս բանջարային մշակաբույս:

Պահանջկոտ չէ հողի նկատմամբ, ստվերադիմացկուն և ցրտադիմացկուն է: Տերևները պահպանում են որակը մինչև 7⁰C-ի դեպքում:

Թրթնջուկը ցանում են վաղ գարնանը և աշնանը: Գարնանը ցանելու դեպքում ամռան ընթացքում կարելի է 2 անգամ բերք հավաքել, իսկ հետագա տարիներին՝ 3-4 անգամ: Թրթնջուկն օգտագործում են սննդի և բուժման նպատակով:

Թրթնջուկի արմատներն ունեն լուծողական, հակաձիճվային,

լեղամուղ հատկություններ: Տերևների պատրաստուկները լավացնում են ախորժակը և կարգավորում մարսողությունը: Վիտամին C-ով հարուստ տերևներում պարունակվող դաբաղանյութերը անփոխարինելի միջոց են հոդաբորբի, լնդերի բորբոքման դեպքում: Հնուց հայտնի են թրթնջուկի մանրէասպան, հակաբորբոքային, վերքամոքիչ հատկությունները: Այդ պատճառով դրա տերևները կամ հյութն օգտագործում են վերքերի և որոշ մաշկային հիվանդությունների բուժման համար: Բույսից պատրաստում են նաև ղեղատներում վաճառվող միջոցներ, որոնք խորհուրդ են տրվում ավիտամինոզի, աթերոսկլերոզի, հիպերտոնիայի, ալերգիայի դեպքում: Թրթնջուկն ունի խլեւտերինը օրգանիզմից հեռացնելու հատկություն, այն բարձրացնում է դիմադրողականությունը: Սակայն թրթնջուկի երկարատև և մեծաքանակ օգտագործման դեպքում հնարավոր է, որ առաջանան աղային փոխանակման խախտում և երիկամների հիվանդություններ:

Թրթնջուկի տերևները պարունակում են հանքային աղեր, կաթնաթթու, խնձորաթթու, թրթնջկաթթու, կարոտին, վիտամիններ C, B¹, B², P, K, PP:

Սննդի մեջ պետք է օգտագործել թրթնջուկի մատուցող տերևները, որոնք կարելի է նաև չորացնել: Խորհուրդ է տրվում թրթնջուկն օգտագործել կաթնամթերքի հետ:

Թրթնջուկը բավականին լավ է աճում խոնավ, կավավազային կազմով, քամիներից պաշտպանված և հարավային թեքության հողատարածքներում:

Թրթնջուկի համար լավագույն նախորդներ են հանդիսանում բանջարային մշակաբույսերը:

Հողի նախապատրաստական աշխատանքներն սկսվում են աշնանը: Խոր վարի հետ մեկտեղ հող է մտցվում գոմաղբ՝ 30-40տ/հա նորմայով:

Թրթնջուկը բազմանում է սերմերով և վեգետատիվ ճանապարհով: Ցանքը կատարվում է վաղ գարնանը, ամռանը, ինչպես նաև աշնանը 20 սմ միջշարային և 40-60 սմ միջբուսային հեռավորությամբ: Ցանքի նորման 5-10 կգ/հա է: Շարային ցանքի եղանակը հիմնականում կիրառվում է մոլախոտերով վարակված հողերում՝ մեկ հեկտարի հաշվով օգտագործելով 4-5 կգ սերմ: Խորհուրդ է տրվում ցանքը կատարել

ցանքային բարձր որակ ունեցող 1-2 տարեկան, նախօրոք թրջված սերմերով:

Խիտ ցանքերում բույսերի նորմալ աճն ու զարգացումը ապահովելու համար պետք է կատարել նոսրացում՝ այն հաշվով, որպեսզի բույսերի միջև ապահովվի 30 սմ հեռավորություն:

Բերքահավաքը կատարվում է վաղ գարնանը (15-20 օրը մեկ)՝ ձեռքով կամ դանակով: Լավագույն մշակության դեպքում թրթռուկը մեկ հեկտարից ապահովում է 100-200 g բերք:

Թրթռուկի սերմերը միանգամից չեն հասունանում, որի պատճառով էլ հավաքում են պարբերաբար, երբ արդեն ստացել են գորշ գունավորում: Սերմի ելքը մեկ հեկտարից կազմում է 5-8 ցենտներ:

ՆԱԿՐԾԻԼ (*Rheum*)

Պատկանում է հնդկացորենազգիների (*Polygonaceae*) ընտանիքին: Հայտնի է խավրժիլի մի քանի տեսակ, սակայն սննդի մեջ օգտագործվում

են խոշոր տերևներ ունեցողները, որոնք պարունակում են պեկտինային նյութեր, խնժորաթթու, կիտրոնաթթու, թրթռուկաթթու և այլ օրգանական թթուներ: Համը թթու է, այրող՝ համահունչ թրթռուկի համին: Բույսի բազմացումը կատարվում է վեգետատիվ եղանակով կամ սերմերով: Խավրժիլի ցանքը բաց սածիլանոցներում կատարվում է գարնանը՝ նախօրոք թրջված սերմերով: Ցանքը կատարվում է 3-4 զծանի ժապավենաձև սխեմայով: Ցանքի խորությունը 2-3 սմ է, նորման՝ 3կգ/հա: Խսկական տերևների ձևավորումից անմիջապես հետո տրվում է ամառին սնուցումը և կատարվում նոսրացում այն հաշվով, որպեսզի բույսերի միջև եղած հեռավորությունը լինի 15-20 սմ: Ամառին սնուցումից 3 շաբաթ անց տրվում է երկրորդ սնուցումը՝ ազոտական պարարտանյութերով:

Կյանքի երկրորդ տարվանից խավրժիլը ձևավորում է ծաղկացողուններ՝ մինչև 2 մ բարձրությամբ: Ցանքերի խնամքի աշխատանքները ներառում են քաղիանփխրեցումը և ոռոգումը: Երբ բույսերը կազմակերպում են 3 տերև, կատարվում է լավագույն բույսերի ընտրություն, որոնք տեղափոխվում և տնկվում են դաշտում:

Դաշտի սածիլումը կարելի է կատարել աշնանը կամ ամռանը՝ 70 սմ միջբուսային և 140 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Սածիլների

տնկումը կատարել այնպես, որպեսզի սածիլների արմատավզիկները ծածկվեն հողի 1-2 սմ հաստությամբ շերտով:

Վեգետատիվ բազմացման ժամանակ իր տեսակին տիպիկ փարթամ մայրացու թուփը բաժանվում է մի քանի մասերի, որոնցից յուրաքանչյուրի արմատային զանգվածը պետք է ունենա լավ զարգացած բողբոջներ: Դաշտում տնկումը կատարվում է նույն ժամկետներին և նույն սխեմայով և այնպես, որպեսզի արմատային բողբոջները նույնպես ծածկված լինեն հողի բարակ շերտով:

Դաշտում կատարվում են խնամքի աշխատանքներ՝ ջրում, քաղիանփխրեցում: Ամառին բերքահավաքը կատարվում է վեգետացիայի սկսվելուց մեկ ամիս անց, իսկ մյուսները՝ 10-15 օրը մեկ հաճախականությամբ:

Բերքահավաքի ամառին տարում, որպեսզի հետագայում պահպանվի բույսի ինտենսիվ աճը, մեկ բույսից պոկում են 3-4 տերև, որոնք զգուշությամբ դարսվում են, իսկ տերևակոթոնները կապվում խրժերով: Տերևների քաղը սկսվում է բույսերը հիմնական տեղում տնկելուց հետո երկրորդ տարում, երբ տերևակոթոնների երկարությունը հասնում է 30 սմ-ի, իսկ հաստությունը՝ ոչ պակաս, քան 1,5 սմ: Ամառին բերքահավաքը սկսվում է բույսերի վեգետացիան սկսվելուց առնվազն մեկ ամիս անց: Բերքահավաքի ամառին տարում մեկ բույսից պետք է հավաքել 4 տերևից ոչ ավելի, որպեսզի բույսը չթուլանա: Տերևաթիթեղները կտրում են, իսկ կոթունները՝ խրժեր կապում: Հետագա քաղերը կատարվում են 10-14 օրվա ընդմիջումներով՝ մինչև հուլիս ամիսը:

Խավրժիլը միննույն տեղում մշակվում է 10-15 տարի: Բերքահավաքի ժամկետը կարելի է մեկից մինչև երկու շաբաթով արագացնել, եթե վաղ գարնանը ցանքերը պատվեն պոլիէթիլենային թաղանթով: Բերքատվությունը կազմում է 50-70 g/հա, իսկ հաջորդ տարիներին ձևավորվում է մինչև 250-400 g/հա կոթունի բերք:

Վաղ գարնանը ցանքերը պոլիէթիլենային թաղանթով պատելու շնորհիվ նաև կարելի է ամառին բերքահավաքը 7-12 օր ավելի շուտ կատարել, որը նաև նպաստում է բերքի 20%-ով հավելմանը:

ՇՈՒՆԱՆԲԱՆՋԱՐ (*Chaerophyllum*)

Շուշանբանջարը պատկանում է նեխուրագգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին: Բազմամյա կամ երկամյա, հազվադեպ միամյա խոտաբույսերի ցեղ է: Հայտնի է շուշանբանջարի մոտ 40 տեսակ: Տարածված է Եվրոպայում, Ասիայում, Ամերիկայում:

Հայաստանում վայրի վիճակում հանդիպում է շուշանբանջարի 5 տեսակ՝ ոսկեզօծ, վարդագույն,

խոշորապտուղ, երկարամազ, սոխուկավոր (մանղակ): Տարածված է հատկապես Արագածոտնի, Երասխի, Լոռու, Տավուշի, Սյունիքի և այլ մարզերի անտառներում, բացատներում, անտառեզրերին, լեռների խոտածածկ լանջերին, թփուտներում: Օգտագործում են որպես սնունդ և դեղամիջոց: Պարունակում է եթերայուղեր, ալկալոիդներ: Արմատների թուրմն օգտագործում են ստամոքսի հիվանդությունների բուժման համար:

Վերջին տարիներին շուշանբանջարը ներդրվել է նաև մշակութային մեջ: Սննդի մեջ տերևները տապակում, իսկ ցողունները թթու են դնում: Վերջին տարիներին շուշանբանջարը նաև վերամշակվում է պահածոյացվում կամ մարինացվում, և սպառվում է ոչ միայն Հայաստանում, այլ նաև արտերկրում:

Ցողունն ուղղաձիգ է 20-160 սմ բարձրությամբ, ճյուղավորվող, ստորին մասում փշանման մազմզուկներով պատված: Տերևները փետրածև կտրտված են: Ծաղկաբույլը բարդ հովանոց է, ծաղիկները՝ մանր, սպիտակ, վարդագույն, հազվադեպ վառ կարմիր կամ այլ երանգի են: Ծաղկում է հունիս-հուլիս ամիսներին: Պտուղը երկբաժան հատիկ է:

Շուշանբանջարի մշակությունը կատարվում է հիմնականում սերմերով: Ցանքը կատարվում է բաց դաշտում, միջբուսային տարածությունը՝ 15-20, իսկ միջշարայինը՝ 40-45 սմ սխեմայով: Սակայն կարելի է աճեցնել նաև սածիլումով: Ցանքը կարելի է կատարել ինչպես աշնանը, այնպես էլ գարնանը: Աշնանը հողը վարվում է 25 սմ-ից ոչ պակաս խորությամբ՝ հող մտցնելով օրգանական պարարտանյութ, եթե նախորդների դաշտը պարարտացված չի եղել: Եթե ցանքերը խիտ են, ապա նոսրացումը պետք է կատարել այնպես, որպեսզի բույսերի միջև հետագայում մնա 15-20 սմ հեռավորություն: Հետագա մշակության աշխատանքներն են քաղիան-փխրեցումները, սնուցումը և ոռոգումը:

Շուշանբանջարի նուրբ տերևային վարդակները հավաքվում են ապրիլ-մայիս ամիսներին, իսկ նուրբ ծաղկացողունները՝ մինչև կոկոնակալման փուլը:

Շուշանբանջարի մեկ հեկտարից ստացվում է 70-75 գ բերք:

ՍԻՔԵՒ (*Falcaria*)

Սիքեյը նեխուրագգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին պատկանող միամյա, երկամյա և բազմամյա խոտաբույս է: Հայտնի է սիքեյի 5 տեսակ: Տարածված է Եվրասիայի բարեխառն գոտում և Հյուսիսային Աֆրիկայում: Հայաստանի կիսաանապատային, անապատային և տափաստանային գոտիների քարքարոտ և չոր լեռնալանջերում աճում է սովորական սիքեյը (*F. vulgaris*): Վերջին տարիներին սիքեյի բնական պաշարները Հայաստանում զգալիորեն նվազել են: Արարատի շրջանի

աղի ճահճուտներում հանդիպում է սիքեյի ևս մեկ տեսակ՝ սիքեյ սիքեյանմանը (*F. falcarioides*), որը բացառիկ արժեքավոր բույս է և գրանցված է Կարմիր գրքում: Հայաստանի Հանրապետությունում վայրի վիճակում կա սիքեյի 2 տեսակ՝ սիքեյ սովորական (*Falcaria vulgaris*) և սիքեյ սիքեյանման (*Falcaria falcarioides*): Առաջինը

տարածված է գրեթե բոլոր մարզերում: Աճում է բաց, չոր լանջերին, անտառեզրերին, թփուտներում, դաշտերում: Երկրորդը հանդիպում է միայն Արարատի մարզի Արարատ քաղաքի շրջակայքում և Արմավիրի մարզի Մեծամոր գետի ափերին: Աճում է խոնավ մարգագետիններում, աղի ճահճուտներում: Այն նույնպես գրանցված է Կարմիր գրքում:

Վերջինս երկամյա, մերկ խոտաբույս է: Արմատը հաստ է, իլիկածն, ցողունը 40-60 սմ բարձրությամբ, հիմքից՝ ճյուղավորված: Ցողունն ուղղաձիգ է, ճյուղավորվող, թխականաչ, բարձրությունը 20-60 սմ: Տերևները թխականաչավուն են, կաշեկերպ, ստորին տերևները քառաբաժան են, փետրածև, հատված խոշոր գծային նշտարածն մասերի, իսկ վերինները փոքր և 3 կամ ավելի մասերի հատված փոքր թիթեղից: Ծաղկաբույլը հովանոց է:

Ծաղկում է հուլիս-օգոստոս ամիսներին: Հովանոցները բազմաթիվ են, բազմաճառագայթ: Ծաղիկները սպիտակ են, իսկ պտուղը մանր, երկարավուն, թույլ կնճոտ, կողքերից սեղմված, դեղնադարչնագույն երանգով սերմ է:

Մատղաշ տերևները և ընծյուղներն օգտագործվում են սննդի մեջ (թարմ և թթու դրած վիճակում):

Վերջին տարիներին մշակում են նաև Արարատյան հարթավայրի որոշ ֆերմերային տնտեսություններում:

Ցանքը կատարվում է սերմերով բաց դաշտում: Կաղ բերք ստանալու նպատակով երբեմն մշակում են պոլիէթիլենային թաղանթների տակ: Ցանքը կատարվում է 15-20 սմ միջբուսային և 35-40 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Ցանքը կարելի է կատարել ինչպես աշնանը, այնպես էլ գարնանը՝ անպայման ստրատիֆիկացված

(կուփված) սերմերով: Աշնանը հողը վարվում է 25 սմ-ից ոչ պակաս խորությամբ՝ հող մտցնելով օրգանական պարարտանյութ: Եթե նախորդների դաշտը պարարտացված չի եղել: Եթե ցանքերը խիտ են, ապա պետք է կատարել նոսրացում այնպես, որպեսզի բույսերի միջև հետագայում մնա 15-20 սմ հեռավորություն: Հետագա մշակումը քաղիանն է, փխրեցումը և ջրումը:

Սիբեիի նուրբ տերևային վարդակները հավաքվում են ապրիլ-մայիս ամիսներին, իսկ նուրբ ծաղկացողունները մինչև գեներատիվ օրգանների ձևավորման փուլը:

Սիբեիի բերքը 1 հեկտար ցանքատարածքից կազմում է 50-60 ցենտներ:

ՓԻՓԵՐԹ (Malva)

Փիփերթը պատկանում է փիփերթազգիների (*Malvaceae*) ընտանիքի Մալվա (*Malva L.*) ցեղին: Հայտնի է փիփերթի ավելի քան 125 տեսակ:

Հայաստանում հանդիպում են փիփերթի հետևյալ տեսակները՝ փիփերթ անտառային, փիփերթ նիցային, փիփերթ արհամարված, փիփերթ ցածր և փիփերթ մանրածաղիկ:

Սրանցից գործնական նշանակություն ունի միայն փիփերթ արհամարվածը (կլորատերևը), որը հայտնի է որպես բազմամյա բույս և շատ լավ բազմանում է սերմերով:

Փիփերթը հանդիպում է գրեթե ամենուրեք, ՀՀ բոլոր մարզերում՝ ծովի մակերևույթից 800-1870 մ բարձրություններում: Ավելի շատ հանդիպում է Արարատյան հարթավայրում և նախալեռնային զոտում:

Աճում է այգիներում, բանջարանոցներում, ճանապարհների և բնակավայրերի մոտ, ցանքերում՝ որպես մոլախոտ և այլն: Սակայն այն համարվում է հայ ժողովրդի կողմից սիրված ավանդական տերևաբանջար և վերջին տարիներին Արարատյան հարթավայրի շատ տնտեսություններում վաղ գարնանը և ուշ աշնանը մշակում են թունելային եղանակով՝ վաղ չրջանում բերք ստանալու նպատակով:

Ցողունը կանգուն է կամ պառկած, բարձրությունը՝ 30-50 սմ: Տերևներն ամբողջական բլթակավոր են կամ թաթաձև բաժան: Ծաղիկները երկսեռ են՝ գտնվում են տերևանոթներում, հազվադեպ՝ մեկական, մանուշակագույն, վարդագույն, վառ կարմիր, սպիտակ: Ծաղկում է հունիս-սեպտեմբեր ամիսներին: Պտուղը հավաքական սերմիկ է, սերմերը՝ երիկամաձև:

Որոշ տեսակներ դեղաբույսեր են և ունեն խորխաբեր, փափկեցնող հատկություններ: Պարունակում են վիտամիններ E, C, կարոտին, ներկանյութ և այլն: Տերևներն ու մատղաշ ընձյուղներն օգտագործում են սննդի մեջ: Սեղրատու բույս է: Որոշ տեսակներ մշակում են նաև դեկորատիվ նպատակով: Փիփերթը՝ որպես բազմամյա բանջարային բույս, նպատակահարմար չէ տեղադրել բանջարային ցանքաշրջանառության մեջ: Այն միևնույն տեղում լավ աճում և փարթամ տերևային մակերես է առաջացնում մինչև 5 տարի, որից հետո տնկարկները ծերանում են, և անհրաժեշտ է լինում դրանք երիտասարդացնել: Ցրտադիմացկուն է, ծմեռում է միայն բույսի արմատային համակարգը:

Փիփերթը պետք է մշակել այնպիսի հողակտորներում, որոնք քամիներից պաշտպանված են և ապահովված խոնավությամբ: Դրանք լավ են աճում խոր վարելաչերտ, կավավազային, մեխանիկական կազմ ունեցող հողերում:

Բույսը խիտ լուսասեր չէ, և դրա համար էլ այն կարելի է մշակել անգամ բազմամյա տնկարկների՝ այգիների միջշարային տարածություններում:

Փիփերթը շատ պահանջկոտ չէ հողի սննդատարրերի նկատմամբ, սակայն բույսին հատկացված տարածքը պետք է նախապատրաստել աշնանից՝ կատարելով խորը ցրտահերկ:

Փիփերթը մշակում են սերմերով, որոնք բաց դաշտում կարելի է ցանել աշնանը և գարնանը: Շատ լավ արդյունք է տալիս գարնանային ցանքը նախապես թրջած սերմով: Փիփերթի լավագույն ցանքի սխեման համարվում է 20 սմ միջբուսային և 45-50 սմ միջշարային հեռավորությունը:

Փիփերթի բերքահավաքը կատարում են վաղ գարնանից սկսած մինչև ուշ աշուն, երբ ցողունների երկարությունը հասնում է 10-15 սմ-ի:

Աուր դանակով կտրում են բույսի ցողունները, որոնք և խրճեր կապելով՝ տեղափոխում են սպառման: Փիփերթի բերքահավաքը կատարում են ընտրողաբար՝ 10-15 օրը մեկ անգամ: Մեկ հեկտարից ստացվում է միջինը 100 ց կանաչ զանգված:

Ամռան շրջանում, երբ փիփերթի տերևները և, հատկապես, ընձյուղները կոպիտ են, կարելի է հնձել և օգտագործել որպես անասնակեր: Ազատ, բաց դաշտերը կարելի է օգտագործել որպես արոտավայր:

Սերմնաբուծական նպատակներով հարմար է օգտագործել 3 և ավելի տարիք ունեցող ցանքադաշտերը: Փիփերթի սերմադաշտը հնձում են ամռան վերջին կամ սեպտեմբերին և սերմերն անջատում բույսից: Թեև սերմերի կորուստն անխուսափելի է, այնուհանդերձ 1 հեկտարից կարելի է ստանալ մինչև 10 ց սերմ:

ՏԵՐԵԱՅԻՆ ՃԱԿՆՂԵՂ (*B. vulgaris var. vulgaris und flavescent*)

Տերեային ճակնղեղը կամ, ինչպես ընդունված է ասել՝ մանգոլդը, մեծ տարածում ունի Եվրոպայում և ԱՄՆ-ում, սակայն վերջին տարիներին այն սկսել են մշակել նաև Հայաստանում։ Արտասահմանյան այն երկրներում, որտեղ մշակվում է մանգոլդը, բույսին անվանում են շվեդական բազուկ։ Տերեային ճակնղեղը մշակության

մեջ հայտնի էին տեսակներից է։

Տարբերակում են երկու տարատեսակներ՝ տերեային, որն օգտագործվում է ինչպես սպանախը, և ցողունային։

Տերեային ճակնղեղի տերևները հարուստ են սպիտակուցներով, վիտամիններով, հանքային աղերով։ Ճակնղեղը երկամյա բույս է, վեգետացիայի առաջին տարում առաջացնում է տերեային փարթամ փունջ, իսկ երկրորդ տարում ձևավորում ծաղկակիր ցողուն։ Ի տարբերություն սովորական ճակնղեղի, արմատապտուղը բարակ է, դեղնասպիտակ գույնի, ձևավորում է մեծ քանակի խոշոր, կանաչ տերևներ, որոնք ունեն զանգուր, ալիքավոր մակերես։ Արմատապտուղը բաց դաշտում ծնունդ չի պահպանվում։

Սերմերը ցանում են ապրիլին։ Քաղհան-փխրեցման ժամանակ 2 սնուցում է տրվում՝ յուրաքանչյուր անգամ 40-60 կգ/հա ազոտ։ Աշնանվարի ժամանակ գոմաղբով պարարտացումը 300-400 գ/հա նորմայով շատվաճաղողի մուկիները քաղցրացնում։

Լավ արդյունք են տալիս տերեային ճակնղեղի ամառային ցանքերը հուլիսի կեսերից մինչև օգոստոսի 5-ը։ Բույսը խիստ պահանջկոտ է խոնավության նկատմամբ։

Չափից մեծ տերևները կարող են դառնահամ լինել, սննդի համար ոչ պիտանի։

Տերեային ճակնղեղի տերևները պարունակում են չոր նյութեր, սպիտակուցներ, շաքարներ, C վիտամին և կարոտին։

Տերեային ճակնղեղի ցանքը կատարում են 20-25 սմ միջբուսային և 30-50 սմ միջշարային տարածություններով կախված տեսակից։ Չափից մեծ տերևները հնարավոր է դառնա համ ունենան։ Հին և ծեր տերևները պիտանի չեն սննդի համար։

Առաջին հավաքի ժամանակ բերքատվությունը կազմում է 300-400 գ/հա, իսկ հետագայում յուրաքանչյուր հավաքին 100 գ/հա։

Եթե ցանքը կատարվել է խիտ, ծլելուց հետո պետք է կատարել նոսրացում՝ այնպես, որ բույսը բույսից գտնվի 20-25 սմ հեռավորության վրա։

Տերեային ճակնղեղի տերևներ կարելի է ստանալ նաև ծնունդ։ Պրահայում անհրաժեշտ է արմատապտուղները (ինչպես և եղբորակի դեպքում) արկղերով դնել ջրի կամ խոնավ ավազի մեջ։ Պահպանվում է 25-30 օր՝ 20-22°C-ի և լավ լուսավորության պայմաններում։

Վաղ բերք ունենալու նպատակով անհրաժեշտ է մշակել նաև ծածկած գրունտում օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին։

ՍՈՐԵԿ (*Eruca sativa*)

Սորեկը կաղամբագինների (*Brassica*) ընտանիքի միամյա ուտելի բույս է։ Հայտնի է նաև որպես ասորեակ, ասորկ, ռուկա, ռուկոլա, առագուլա և այլ անուններով։ Սորեկը հայտնի է որպես սալաթային բանջարեղեն, հայրենիքը միջերկրածովյան շրջանն է՝ Մարոկկոյից դեպի արևմուտք (Սիրիա, Լիբանան, Թուրքիա)։

Սորեկի բարձրությունը 20-100 սմ է, տերևները խորը փետրածն են (կտրտված եզրերով 4-10 փոքր կողմնային և մեկ մեծ գագաթնային տերևներով)։ Ծաղիկները 2-4 սմ տրամագծով են, հավաքված վահանաձև ծաղկաբույլում, կաթնագույն սպիտակ գույնի կարմրամանուշակագույն կամ դեղին առէջներով։ Ծաղկի բացվելուց հետո բաժակաթերթերը թափվում են։ Պտուղը պատիճ է 12-35 մմ երկարությամբ, որը պարունակում է մի քանի ուտելի սերմեր։

Սորեկը կծու, շատ տերևներով կանաչ բանջար է, նման է ավելի երկար տերևներով ու բացված հազարի։ Սորեկը հարուստ է վիտամին C-ով և կալիումով։ Տերևները, ծաղիկները, երիտասարդ պատիճները և հասուն սերմերը ուտելի են։

Հողը միշտ պետք է խոնավ պահել, չոգ եղանակին անհրաժեշտ է սովորեցնել, որպեսզի տերևները չկոշտանան և համը չկորցնեն։ Չափից դուրս շատ ջրելը նույնպես կարող է բացասաբար ազդել բույսի համի վրա։

Ցանելուց 4 շաբաթ հետո կարելի է կատարել բերքահավաք։ Կանոնավոր, պարբերաբար հավաքը նպաստում է, որպեսզի տերևները մատղաշ մնան, լինեն նուրբ և համեղ։ Չափից ավել հավաքած անգամ 1-2 տերևները թուլացնում են բույսերի աճը։

Եթե ծաղիկների կոկոնները սկսում են երևալ, անհրաժեշտ է հեռացնել դրանք, որպեսզի երկարածղվի բերքատվության շրջանը։

Ցանքը կատարում են զարնան, ամռան և աշնան ամիսներին 2-3 շաբաթ ընդմիջումներով, որպեսզի մշտական բերք ունենան և ապահովեն սորելի շարունակական բերքահավաքը:

Սորելի աճեցումը բավականին հեշտ է: Ցանքը կատարում են սերմերով: Տնկման լավագույն ժամկետ է համարվում, երբ հողի ջերմաստիճանը 10-15°C է:

Նպատակահարմար է ցանքը կատարել 15-20 սմ միջբուսային և 30 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Լավ է աճում հազարի հարևանությամբ:

Բերքատվությունը կազմում է 80-100 գ/հա կանաչ զանգված:

ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՐԱՆԱԿՈՎ ՊԱՅՔԱՐ ՀԱՄԵՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶԵՐԵՆՆԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԴԵՍ

Տերևաբանջարների վեգետացիոն շրջանը համեմատաբար կարճ է և հիմնականում օգտագործվում են թարմ կամ չորացված տերևները, ուստի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ խորհուրդ է տրվում կիրառել պայքարի անվտանգ՝ օրգանական եղանակներ:

Վնասատու միջատների քանակի կարգավորումը բանջարանոցում առաջ է բերում հավասարակշռություն, քանի որ դրանք սնունդ են հանդիսանում օգտակար միջատներից շատերի համար: Միջատների լրիվ ոչնչացումն առաջ է բերում բնության հավասարակշռության խախտում: Ստորև ներկայացնենք միջատների դեմ պայքարի մի քանի եղանակներ:

Բույսերի վրայից միջատների հավաքումը ձեռքով: Միջատները բույսերի վրայից պետք է հավաքել այն ժամանակ, երբ համոզվեք, որ դրանք վնաս են հասցնում:

Ֆերամոնային քակարոներ: Օգտագործվում են տարբեր մշակաբույսերի վնասատուների ապակողմնորոշման և բեղմնավորման խախտման նպատակով:

Որսացող գուտիներ: Օգտագործեք սոսնձող նյութեր: Դրանք խանգարում են սողացող միջատների շարժը: Բանջարանոցից դուրս աճեցրեք տվյալ տեսակի համար խայծ հանդիսացող ծաղիկներ և այնպիսի վայրի բույսեր, որոնք կարող են գրավել վնասակար միջատներին:

Բույսերի պաշտպանության բնագավառում լայնորեն կիրառվում են բույսերից ստացված պատրաստուկներ՝ թուրմեր, եփուկներ, ինչպես նաև այնպիսի նյութեր, որոնք վնասատուների դեմ պայքարում

ցուցաբերում են բարձր արդյունավետություն՝ հատկապես վնասատուների դեմ պայքարի սկզբնական շրջանում և նախագգուշական միջոցառումների ժամանակ:

➤ **Լվիճների, ինչպես նաև այլ վնասատուների** դեմ օգտագործել կծու պղպեղի պատրաստուկը: 100 գ շատ կծու պղպեղը պետք է մանր կտրատել, լցնել ապակյա տարայի մեջ, ավելացնել 1 լ ջուր, բերանը ծածկել կափարիչով և եռացնել մեկ ժամ: Այդ պատրաստուկը փակ վիճակում պետք է թողնել 2 օր, որից հետո լավ ձգմել ու քամել թանգիֆով: Սրսկման համար 10 լ ջրի մեջ պետք է լուծել 40 գ տնտեսական օձառ և 125 գ պղպեղի պատրաստուկ: Սրսկումը պետք է կրկնել 2 անգամ, 7-10 օր ընդմիջումներով:

➤ **Սխտորի պատրաստուկով** սերմի ախտահանումը լավ արդյունք է տալիս: 500 գ լավ ծեծած սխտորը պետք է լցնել 3 լիտրանոց ապակյա տարայի մեջ, լիքը լցնել ջրով և բերանն ամուր փակել, դնել մուր, տաք տեղ: Հինգ օրից հետո թուրմը քամել: Սերմերի ախտահանման համար պետք է վերցնել 1 լ ջուր, մեջը լցնել 30 գ պատրաստի թուրմ: Սերմերն այդ թուրմի մեջ պահել 1 ժամ, որից հետո չորացնել և ցանել:

➤ **Լվիճների և տարբեր տեսակի թրթուրների** դեմ պայքարելու նպատակով կարելի է օգտագործել պոմիդորի փրերը (առանց պտուղների): Երկու կիլոգրամ մանրացրած, չոր փրերը պետք է եռացնել 3 լ ջրում՝ 1 ժամ տևողությամբ: Սրսկման ժամանակ 1 լ եփուկին պետք է ավելացնել 5 լ ջուր: Եփուկը միջատասպան հատկությունը պահպանում է մինչև 1 տարի, ուստի այն կարելի է պահել բերանը փակ շշերի մեջ, սառը պայմաններում: Օգտագործել ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում:

➤ **Կարտոֆիլի փրերը** կարելի է օգտագործել նաև ծծող վնասատուների դեմ: 60-80 գ փրերը կանաչ վիճակում անցկացնել մսաղացով, քամել, լցնել 1 լ ջրի մեջ ու սրսկել: Եթե փրերը չոր են, օգտագործել 100-120 գ զանգված, լցնել մեկ լիտր ջրի մեջ, բերանը խցանել, 3 օր թողնելուց հետո քամել ու սրսկել:

➤ **Կալիումացված սոդան** օգտագործել սնկային հիվանդությունների դեմ: Դրա համար այն լուծել ջրի մեջ (50 գ՝ 10 լիտրին), ավելացնել տնտեսական օձառ (50 գ՝ 10 լիտրին) և օգտագործել սրսկման եղանակով՝ մինչև պտղակալումը:

➤ **Գոմաղբի ջրային լուծույթը** (1:6 հարաբերությամբ) օգտագործվում է բանջարաբուստանային մշակաբույսերի սերմերի ախտահանման

համար՝ ցանքից առաջ լուծույթի մեջ դրանք պահելով 6 ժամ: Տավարի գոմաղբի, նեխած խոտի կամ գոմաղբի թուրմը կարելի է օգտագործել սնկային՝ հատկապես ալրացող հիվանդությունների դեմ:

- **Մոխիրն** արդյունավետ միջոց է վնասատուների դեմ: Արդյունավետ են փայտի և ծղոտի մոխիրները: Մաղած մոխիրը կարելի է օգտագործել լվիճներից պաշտպանելու համար՝ փոշոտման եղանակով: Ծախսի նորման կազմում է 5 գ՝ 1 մ² տարածության հաշվով: Մոխրի ջրային լուծույթն օգտագործվում է նաև ծծող վնասատուների դեմ: Մոխիրը խառնում են եռացրած ջրում (1 կգ՝ 8 լ ջրին), թողնում 2 ժամ, քամելուց հետո ավելացնում ջուր՝ մինչև 10 լ, դրանում լուծում տնտեսական օձառ (40 գ՝ 10 լիտրի հաշվով) և օգտագործում սրսկման եղանակով: Նման ձևով պատրաստած հեղուկով ամսվա ընթացքում սրսկել 2-3 անգամ:
- **Լվիճների դեմ** կարելի է պայքարել հոտած ջրով: Որպեսզի ջուրն արագ հոտի, կարելի է ավելացնել մի քիչ մսաջուր: Ջրի լավ հոտելուց հետո բույսերի վեգետացիայի ընթացքում պետք է սրսկել 2-3 անգամ:
- **Թրթնջուկի ջրթուրմն** օգտագործվում է լվիճների դեմ: Բույսի վերգետնյա օրգանները մանրացնում և լցնում են ջրի մեջ (800 գ՝ 10 լ ջրին), թողնում 2-3 ժամ, քանում և օգտագործում սրսկման եղանակով:
- **Հագարատերևուկի թուրմը** և եփուկն օժտված են բարձր արդյունավետությամբ՝ վնասատուների դեմ պայքարի գործում: Թուրմ պատրաստելու համար բույսի չորացած մանրուկները լցնել բաքի մեջ, վրան լցնել ջուր (800 գ՝ 10 լ ջրին) և թողնել 36-48 ժամ: Քամելուց հետո դրա մեջ լուծել տնտեսական օձառ (40 գ՝ 10 լիտրին) ու սրսկել: Եփուկի համար նույն քանակի հումքին ավելացնում են քիչ քանակի ջուր, ապա եռացնում 30 րոպե, որից հետո սառեցնում, ավելացնում ջուր մինչև 10 լ դառնալը և օգտագործում: Բույսերը հավաքում են ծաղկման սկզբում: Դրանք չոր վիճակում կարելի է պահել երկար ժամանակ:
- **Կովկասյան երիցուկը միջատասպան և տզասպան բույս է:** Դրա թույնի հիման վրա սինթեզվել են բարձր արդյունավետությամբ օժտված մի շարք պատրաստուկներ՝ ամբուլ, ցիմբուլ, ռիպկորդ, սումիցիդին և այլն, որոնք լայնորեն կիրառվում են բույսերի պաշտպանության և այլ բնագավառներում: Տնային պայմաններում նշված բույսերից կարելի է պատրաստել բարձրարժեք թուրմ, եփուկ, փոշի և օգտագործել պտղատու ծառերի, քանջարաբուստանային և այլ մշակաբույսերի վնասատուների դեմ:

Թուրմ պատրաստելու համար չորացրած բույսը մանրացնել, խառնել ջրի հետ (200 գ՝ 10 լիտրին), թողնել 10-12 ժամ, ապա քամել և օգտագործել սրսկման եղանակով:

- **Հալվեն (ալոե)** կարելի է օգտագործել որպես ախտահանիչ՝ բանջարաբուստանային մշակաբույսերի սերմերը վարակագործելու համար: Սերմերը 6 ժամ պահում են հալվեի հյութի ջրային լուծույթի (1:1 հարաբերությամբ) մեջ, ապա լվանում մաքուր ջրով, չորացնում և օգտագործում ցանքի համար:
- **Թավշածաղկի (հնդկաշահոցրամ) թուրմն** օգտագործում են լվիճների և այլ վնասատուների դեմ: Այն պատրաստելու համար չորացրած բույսը մանրացնել, լցնել 10 լիտրանոց դուլի մեջ (1/3-ի չափով), դուլը լրիվ լցնել ջրով և թողնել 2 օր, որից հետո քամել, դրա մեջ լուծել 40 գ տնտեսական օձառ և օգտագործել սրսկման եղանակով: Բույսերը հավաքել ծաղկման շրջանում, չորացնել ստվերում:
- **Կիր** Օգտագործել խխունջների դեմ պայքարի համար՝ բույսերի շուրջ շաղ տալով: Կրի վրայով անցնելիս խխունջները ստանում են այրվածքներ և հեռանում են: Անձրևներից հետո անհրաժեշտ է նորից կիր շաղ տալ:
- **Կոմպոստի թուրմը** սնդարար նյութերով հարուստ հեղուկ է: Այն օգտագործվում է բույսերի սածիլման, ծաղկման և պտղատվության շրջանում և բարելավում է բույսի ընդհանուր առողջությունը: Թուրմը բույսերի վրա շաղ տալով հաջողությամբ կարելի է կանխել հիվանդությունները: Եվրոպայում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ լավ քայքայված կոմպոստից պատրաստված թուրմը շատ արդյունավետ միջոց կարող է լինել՝ բույսը դարձնելով սնկային հիվանդությունների նկատմամբ դիմացկուն:

Տվյալ հիվանդության կամ վնասատուի դեմ մշտապես պայքարելու դեպքում նույն տեսակի թուրմի կամ եփուկի արդյունավետությունը կարող է խիստ նվազել, որովհետև վնասատուները և հիվանդությունների հարուցիչները դիմացկունություն են ձեռք բերում, ուստի 2-3 անգամ օգտագործելուց հետո տվյալ պատրաստուկը պետք է փոխարինել մեկ այլ արդյունավետ պատրաստուկով:

լինի յուրահատուկ և շատ լավ, ոչ սովորական և գեղեցիկ դասավորված: Այդ դեպքում դուք ավելի բարձր գնով կարող եք վաճառել և հավատացած եղեք, որ գնորդները միշտ ավելի գոհ կլինեն, քան երբ էժան, բայց անորակ ապրանք գնեն:

Քաճանորդագրություններ: Շատ կարևոր է, որ դուք շփման մեջ լինեք առանձին հաճախորդների հետ՝ վերջիններիս շաբաթը մեկ ձեռք արտադրանքը վաճառելով: Նախապես կարող եք նրանց խոստանալ շարունակական մատակարարում և բանավոր պայմանավորվածություններ ձեռք բերել: Հաճախորդներին կանոնավոր կերպով թարմ ապրանք մատակարարելու դեպքում նրանք կարող են նույնիսկ սեզոնի սկզբում վճարել ձեզ ասենք 3, 6 ամսվա կամ նույնիսկ մեկ տարվա արտադրանքի համար: Այդ դեպքում դուք ևս վստահ կլինեք, որ ձեր արտադրանքի մի մասը նախապես վաճառված է: Գյուղմթերք արտադրելուց առաջ այս փաստը ևս հաշվի է առնվում մինչև պլանավորում կատարելը:

Ճամփեզրին իրականացվող վաճառք: Շատ ֆերմերներ հաճախ վաճառքն իրականացնում են ճամփեզրին: Իհարկե, սա այն դեպքում, երբ իրենց տարածքին մոտ գտնվող ճանապարհին երթևեկությունը շատ աշխույժ է: Այս ձևով վաճառք հիմնականում իրականացնում են այն ֆերմերները, որոնց հողակտորները կամ բնակության վայրը մոտ են գտնվում գլխավոր մայրուղիներին: Սա ևս հաջողված մարքեթինգի կարևոր եղանակներից է:

Տնտեսությունում իրականացվող վաճառք: Հաճախորդները գալիս են ձեր տնտեսություն և գնում առկա գյուղմթերքը: Այս դեպքում փոխադրման ծախսեր չկան, սակայն գները մի փոքր ավելի ցածր են: Ոմանք իրենց արտադրանքի փոքր մասն են այսպես վաճառում, սակայն նրանք պարզել են, որ այս ձևով վաճառքն ավելի շահութաբեր է:

Վաճառք բեռնատար ավտոմեքենայից: Որոշ ֆերմերներ որոշակի տարածքում վաճառքն իրականացնում են բեռնատար ավտոմեքենայի վրայից: Նման տիպի վաճառք հատկապես իրականացանում են խոշոր ֆերմերները, ովքեր ունեն բավականաչափ արտադրանք և երբեմն չեն ցանկանում պահեստավորել՝ լրացուցիչ ծախսերից խուսափելու համար: Շատ ֆերմերներ են նախընտրում վաճառքի այս ձևը:

Վաճառք ռեստորաններին: Կան որոշ ռեստորաններ, որոնք ամեն շաբաթ ֆերմերներից գնումներ են կատարում: Սովորաբար ռեստորաններն ավելի լավ գին են վճարում, որովհետև ապրանքը բարձրորակ է և ունի թարմ և հաճելի տեսք: Որոշ ֆերմերներ պարզապես գիտեն, թե ինչ են ցանկանում այդ ռեստորանները և հատուկ դրանց համար մշակաբույսեր են աճեցնում: Իրենց արտադրանքի մի մասը

սառեցնում կամ պահածոյացնում են և դրանք նույնպես սեզոնի ավարտից հետո վաճառում ռեստորաններին:

Ինքը քաղիր: Այս եղանակը հատկապես տարածված է ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում: Ֆերմերները բերքի մի մասը թողնում են, որ հաճախորդներն իրենց քաղեն: Սա նվազեցնում է ֆերմերների աշխատանքային ծախսերը, ինչպես նաև գյուղմթերքի գինը՝ գնորդի համար: Մարդկանց, հատկապես քաղաքային բնակչությանը, իսկապես դուր է գալիս գալ տնտեսություն և իրենց ձեռքով հավաքել նախընտրած բերքը:

Ֆերմայում վերամշակված արտադրանք: Որոշ ֆերմերներ իրենց արտադրանքի մի մասը պահածոյացնում են, որը ծածան ամիսներին վաճառում են ֆերմերային շուկաներում և այդ դեպքում վերամշակված արտադրանքն ավելի թանկ են վաճառում: Պատրաստի արտադրանք վաճառելիս շահույթը շատ ավելի մեծ է լինում: Ասենք, ոմանք թթու են դնում, մյուսները հյութեր և մուրաբաներ են պատրաստում կամ մրգեր ու տարբեր կանաչիներ են չորացնում: Այս ձևով նաև նվազեցվում է կորուստը:

Ընտանեկան զամբյուղներ: Վաճառքի այս ձևը սկսել է կիրառվել նաև Հայաստանում: Որոշ ֆերմերներ ունեն հաճախորդների մի սովորական գնված և ամեն շաբաթ նրանց համար պատրաստում են բանջարեղենով կամ մրգերով զամբյուղներ, ինչպես նաև կաթնամթերք: Նույնիսկ եթե իրենց հողամասում նրանք չունեն որևէ բանջարեղեն կամ միրգ, ապա դրանք գնում են հարևան ֆերմերներից, որպեսզի բավարարեն իրենց հաճախորդների պահանջը: Շատ կարևոր է, որ հաճախորդին երբեմն անակնկալներ մատուցեք և միայն ու միայն վաճառեք որակյալ ապրանք: Այս դեպքում օրեցօր կավելանա ձեր հաճախորդների թիվը՝ ընդհուպ մինչև այն աստիճան, որ ձեզ արդեն օգնական էլ հարկավոր կլինի:

Ուղիղ մարքեթինգ: Այն հրապուրում է շատ ֆերմերների, հատկապես, փոքր քանակությամբ բերք արտադրողներին, որովհետև ապրանքը բարձր գնով է վաճառվում: Սա նրանց համար վաճառքի լավագույն ձև է հանդիսանում: Նրանք արդեն տարբերակել են, թե ինչպես վաճառեն իրենց արտադրանքը: Եթե վաճառքի մի ձևը չի հաջողվում, այլ ճանապարհով են փող վաստակում: Սակայն շատ ֆերմերներ չունեն մարդկանց հետ շփվելու համապատասխան խառնվածք: Երբ ֆերմերն ընտրություն է կատարում մեծածախ և մանրածախ շուկաների միջև, նա պետք է որոշի, թե արդյո՞ք ինքն ունակ է ուղղակիորեն գյուղմթերք վաճառել գնորդներին:

Մեծածախ շուկայում ապրանքը վաճառելու մի քանի եղանակ կա: Ֆերմերների մեծ մասը երևի թե դրանցից չատերն են փորձել:

Վաճառք մեծածախ վաճառականին, որն էլ հետագայում ապրանքը վերավաճառում է ավելի բարձր գնով, և տարբերությունը չինում է իր շահույթը: Եթե չի հաջողվում ապրանքը շահույթով վաճառել, ապա մեծածախ գնորդն է վնաս կրում, այլ ոչ թե ֆերմերը: Սա շատ լավ եղանակ է հատկապես սկսնակների համար և մեծաքանակ ապրանքի առկայության դեպքում:

Վաճառել միջնորդին, որն ապրանքը ֆերմերի փոխարեն վաճառում է և վաճառքից տոկոսներ է պահում իրեն: Եթե վաճառքը շահույթով չի վաճառվում, և միջնորդը, և ֆերմերը վնաս են կրում: Տարիներ շարունակ շատերը մեծ հաջողությամբ միջնորդների միջոցով միզ և բանջարեղեն են վաճառում ռեստորաններին: Սակայն, երբ սկսում են ավելի լավ հասկանալ մարքեթինգից, դադարում են միջնորդների հետ աշխատել և իրենք են արդեն սկսում աշխատել ռեստորանների և սննդի այլ կետերի հետ:

Վաճառք հիմնարկներին, ինչպիսիք են հիվանդանոցները, դպրոցները, կոոպերատիվները և այլն: Սա ավելի մեծ ծավալով, սակայն ավելի ցածր գներով ուղիղ մարքեթինգ է, որովհետև այս դեպքում ֆերմերը ստիպված պետք է մրցակցի մեծածախ առևտրականների հետ: Սա կարելի է կիրառել այն դեպքում, երբ որոշակի ապրանքից չափից ավելի շատ եք ունենում և պետք է այն արագ վաճառել: Միևնույն է, եթե դուք պահեք այդ ապրանքը, քիչ է հավանականությունը, որ կարող եք այն բարձր գնով վաճառել, սակայն այս դեպքում գոնե չի փչանա:

Արտադրողների կոոպերատիվներ: Ֆերմերների մի խումբ գումար է հավաքում և վարձում մեկին, որը զբաղվում է ապրանքի իրացմամբ: Նրանք միավորում են իրենց արտադրանքը՝ ավելի մեծ քանակության գյուղմթերք ապահովելու և տրանսպորտային ծախսերը նվազեցնելու նպատակով: Այս եղանակը կիրառելու անհրաժեշտությունը հատկապես կարևոր է ֆերմերային խմբերի համար: Մեծածախ իրացումն իմաստալից է դառնում այն ֆերմերների համար, որոնք ուղղակի չունեն շուկայաահանման համար անհրաժեշտ ժամանակ, էներգիա, ցանկություն կամ խառնվածք:

Ներկայացված այս բազմաթիվ ձևերից և եղանակներից դուք փորձեք ավելի լավ ուսումնասիրել և ձեզ համար ընտրել այն լավագույնները, որոնք ավելի հոգեհարազատ են ձեր խառնվածքին:

Շուկայավարական ինչ ձև և եղանակ էլ որ ընտրեք, գոյություն ունեն անհրաժեշտ պայմաններ, որոնք, ըստ մեզ, ոչ միայն օգտակար են, այլ նաև պարտադիր, եթե ցանկանում եք հաջողության հասնել:

1. Հեղինակություն ձեռք բերեք որակի բնագավառում

- Ապրանքի որակ նշանակում է թարմություն, հաճելի համ, գրավիչ տեսք և օգտակարություն (առողջարարություն), այսինքն՝ կեղտի, պեստիցիդի մնացորդների և այլ վարակիչների բացակայություն,
- եթե ձեր ապրանքը բարձրորակ չէ, իջեցված գնով վաճառեք այն,
- հպարտացեք ձեր վաճառած ապրանքով:

2. Հեղինակություն ստեղծեք՝ որպես հուսալի գործընկեր

- Եղեք հուսալի: Եթե դուք խոստանում եք կատարել ապրանքի առաքում, աշխատեք ապրանքի պատվիրված քանակությունը ժամանակին տեղ հասցնել և չփոխել պայմանավորված գինը: Օրինակ՝ ռեստորանները նախընտրում են գործ ունենալ այն ֆերմերների հետ, որոնք երաշխավորում են մշտական, այլ ոչ թե ոչ պարբերական մատակարարում:

3. Պահպանեք ձեր հեղինակությունը՝ որպես ազնիվ գործընկեր

- Մի խախտեք ձեր խոստումները, պայմանագրերն ու համաձայնագրերը, եթե նույնիսկ դուք դրանից վնաս եք կրում,
- ստիպեք, որ ձեր աշխատողները համապատասխանեն ձեր չափանիշներին: Երբեք ոչ ոքի թույլ մի տվեք թերակշռել կամ ձեր հաճախորդի մանրը ոչ լրիվ վերադարձնել,
- միշտ պրոֆեսիոնալ տեսք և գործելակերպ ունեցեք:

4. Աշխատեք միշտ գոհացնել հաճախորդին

- Պարզեք, թե հաճախորդն ինչ է ցանկանում կամ նրան ինչ է անհրաժեշտ և, եթե հնարավոր է, փորձեք դա տալ նրան,
- աճեցրեք այն մրգերն ու բանջարեղենները, որոնք ձեր հաճախորդներն են ցանկանում, այլ ոչ թե այն, ինչ դուք եք ցանկանում,
- աշխատեք գոհացնել հաճախորդին արագ և բարեհամբույր սպասարկմամբ,
- ժամանակ առ ժամանակ վաճառվող մթերքից ինչ-որ բան անվճար կամ լրացուցիչ տվեք (հաճախորդներին դա շատ է դուր գալիս),

- եղեք աշխույժ և զվարթ, եթե նույնիսկ այդպիսի տրամադրություն չեք ունենում,
- եթե հաճախորդը բողոք ունի, ցույց տվեք, որ գղջում եք, որ նա բավարարված չէ և անհրաժեշտության դեպքում առաջարկեք փոխել ապրանքը կամ փոխհատուցում տալ:

Շուկայավարման խորհուրդներ

- Օգտագործեք պրոֆեսիոնալ փաթեթավորում: Այնպես արեք, որ ձեր ապրանքը գրավիչ տեսք ունենա և փաթեթավորված վիճակում (կամ տուփի մեջ), և վաճառատեղանի վրա,
- գտեք շուկայի մի «չնկատված» անկյուն, արտադրեք մի այնպիսի հատուկ ապրանք, որը մյուսներին ավելի քիչ է հետաքրքրում կամ այլ ֆերմերներ չեն կարող մշակել, և դուք կունենաք ձեր առանձնահատուկ շուկայահատվածը,
- ընտրեք այնպիսի բույսեր, որոնք ավելի հեշտ եք աճեցնում,
- ձեր ապրանքի գները համապատասխանեցրեք տեղի շուկաներին, սակայն ավելացրեք 10-25%, եթե ունեք թարմ, բարձրորակ, օրգանական արտադրանք,
- ոռոգումը պարտադիր է ոչ միայն բարձր բերք, այլև բարձրորակ արտադրանք ստանալու համար,
- ընտրեք այնպիսի արտադրանք, որը փխրուն չէ, կարելի է փոխադրել կամ պահեստավորել,
- ընդլայնեք ապրանքատեսականիւն: Եթե մի ապրանքատեսակը լավ չի վաճառվում, ապա մյուսները ձեզ կհանեն վատ վիճակից,
- վերջինը, սակայն ոչ պակաս կարևորը՝ ապրանքի իրացման գործում մեծ ջանքեր և էներգիա ներդրեք: Ի՞նչ օգուտ լավ բերք ստանալուց, եթե չես կարող այն վաճառել:

ՓԱԹԵԹԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆԱՎԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նույն որակի գյուղմթերքների առկայության դեպքում շատ կարևոր է գրավել հաճախորդների ուշադրությունը և շատ ավելի կարևոր է հաճախորդների մոտ վստահության ձեռք բերումը: Ճիշտ և գրագետ փաթեթավորման միջոցով դուք կարող եք բարի ու հաճելի հարաբերություններ ձևավորել և պահպանել երկարատև ու շարունակական հարաբերություններ ձեր գնորդների հետ:

Երկարատև ու լավ հարաբերությունների պահպանման համար անհրաժեշտ է կանոնակարգել հաճախորդների պահանջները և առաջարկել հենց այն ապրանքը և փաթեթավորումը, որը լիովին բավարարում է նրանց պահանջները: Գոյություն ունի այն կարծիքը, թե «ապրանքները վերադառնում են, իսկ գնորդները՝ ոչ»: Ուստի, գյուղատնտեսության զարգացման ներկա փուլում, երբ առկա է մրցակցային դաշտ և չկան կանոնակարգված շուկայական հարաբերություններ, շատ կարևոր է արտադրված ապրանքի արդյունավետ իրացումը:

Այս տեսանկյունից շատ կարևոր նշանակություն է ստանում փաթեթավորումը, որը հաջողության երաշխիքներից մեկն է:

Փաթեթավորումը մարքեթինգային շղթայի կարևոր օղակներից է, որի շնորհիվ մենք տեղեկություն ենք տրամադրում գնորդներին:

Փաթեթավորումը պետք է դիտարկել որպես հզոր մարքեթինգային գործիք, որը հնարավորություն է տալիս գյուղմթերք արտադրողին ընդլայնել արտադրությունը և վստահություն առաջացնել սպառողների շրջանում: Շատ կարևոր է, որ գյուղմթերքի փաթեթավորումը տեղեկատվություն պարունակի ոչ միայն արտադրանքի, այն արտադրողի և արտադրության պատմության ու վայրի մասին:

Փաթեթավորումը ապրանքի ձևավորման կարևոր մասն է, և փաթեթավորման հետ կապված ծախսերը պետք է մտնեն վաճառվող ապրանքի գնի մեջ:

Այն փաթեթավորումն է ավելի կարևոր, որն ապահովում է ապրանքի ամբողջականությունը, նրա պահպանման և տեղափոխման հարմարա-

վետությունը և հետագա օգտագործումը:

Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, թե ձեր կողմից արտադրվող արտադրանքը նախատեսված է թա՛րմ սպառման, թե՛ տեղափոխման կամ պահպանման համար, և թե փաթեթավորման

համար ինչպիսի նյութ է նախընտրում սպառողը (բազմակի օգտագործման, փայտե, պոլիէթիլենային, թե թղթե տոպրակներ, ծղոտե զամբյուղներ, թե մեկ այլ տիպի):

Անկախ նրանից, թե ինչ փաթեթավորում է նախընտրում սպառողը, փաթեթավորման հիմնական նպատակը մնում է սպառողին տե-

ղեկատվություն հասցնելը, նրան նախընտրած քաշով ապրանքի տրամադրումը, մթերքի ապրանքային տեսքի և անվտանգության պահպանումը:

Փաթեթավորման տուփի կամ տարայի կրկնակի կամ բազմակի օգտագործումը կարող է էականորեն նվազեցնել փաթեթավորման բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա:

Փաթեթավորումը պետք է ապահովի նաև հարմարավետություն, օրինակ, որ այն հեշտությամբ բացվի և փակվի ապրանքի մնացած մասը պահպանելու համար, հարմար լինի տեղափոխման համար և այլն:

Փաթեթավորումը շատ կարևոր գործընթաց է, որի միջոցով կարող եք ցույց տալ նախ և առաջ ձեր կողմից արտադրված ապրանքի առանձնահատկությունները (օրինակ, մաքրության, առանց թունանյութերի մշակության, առողջարար հատկությունների և սննդարարության վերաբերյալ), որոնք զնորդի մոտ ապրանքը գնելու ցանկություն կառաջացնեն:

Յուրահատուկ փաթեթավորման միջոցով դուք կարող եք անհատականացնել, առանձնացնել, կարևորել ձեր ապրանքը և անհրաժեշտ տեղեկատվություն տրամադրել ձեր հաճախորդներին, խրախուսել նրանց, որն անշուշտ կնպաստի ձեր արտադրանքի ծավալների աճին և եկամուտների ավելացմանը:

Փաթեթավորման ընտրությունը պետք է լինի գիտակցված և հիմնավորված:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Գյուլխասյան Մ.Ա., Բուսաբուծություն - Երևան, 2001
- Մելիքյան Ա.Շ., Բանջարաբուծություն, Երևան, 2005
- Սարուխանյան Ն.Գ., Օրգանական գյուղատնտեսություն, Երևան, 2012
- Մելիքյան Ա.Շ., Հայաստանում տարածված մի շարք վայրի բանջարաբույսերի կենսաբանական առանձնահատկությունները և դրանց օգտագործման հնարավորությունները - Երևան, 2001
- Վարդանյան Մ.Ա., Հայաստանի կենտրոնական և հյուսիսարևմտյան տարածաշրջանների դեղաբույսերը և դրանց մշակման հեռանկարները, Երևան, 2003
- Կոչչեև Ա.Կ., Վայրի ուտելի բույսեր, Երևան, 2007
- Wolfgang Hersel, Medical Plants of Britain and Europe, London, 2008
- Lesley Bremness, Herbs, New York, 1990

Փորձագիտական տեղեկությունների համար դիմե՛ք

Հեղինակ, գ.գ.թ. Նունե Սարուխանյանին,

Գյուղատնտեսության աջակցության «Կանաչ արահետ» ՀԿ,

Հայաստանի Հանրապետություն, ք. Երևան, Մխ. Հերացի 24, #1

Հեռախոսներ՝ +374 10 575 995, +374 91 541 177

Էլ-փոստ՝ office@greenlane.am

Կայք՝ www.greenlane.am